

Proposo la lectura d'un breu episodi del *Llibre del rei En Jaume (LR)* format per tres paràgrafs (§§ 222–224). Es troba inclòs a la part destinada a narrar la conquesta del regne de València “deçà Xúquer” (1231–35). L'anàlisi d'aquest breu episodi servirà per posar de relleu la vena artística del narrador en el marc de la retòrica de l'oralitat primària, d'acord amb la qual va ser concebuda l'obra.

Després d'haver-li encomanat el Puig a don Bernat Guillem d'Entença (§§ 206–207), el Rei ha ocupat i fortificat el lloc (§§ 208–212) i ha proveït de queviures els defensors (§§ 213–216), s'ha lliurat la batalla del mateix nom amb Zayyān, rei de València —el Rei no hi ha pres part i no té més remei que fer-la explicar per tercer: era a Osca, on es presenta En Guillem de Sales per portar-li la notícia (§§ 218–219)—, i els ha substituït els destrers perduts, com és deure de tot senyor (§§ 217–221).

El que constitueix l'ossada narrativa de l'episodi es pot reduir al següent (m'ha semblat que per al meu propòsit no era necessari indicar les supressions):

[222] E quan aço haguem feit, presem comiat de don Bernat Guillem d'Entença e de Don Berenguer d'Entença e d'En Guillem d'Aguilo e dels cavallers qui eren exits a Nos tro a Puçol. E anam nos en aquel dia a Burriana.

[223] E quant vench a hora de mija nuyt tocaren a la porta de la vila. E entra Sanç de Mora e dix nos:

— Envia us a dir don Bernat Guillem que Çahen ab tot son poder sera dema mati al Pug, e deu haver la batayla ab ell: e si ell vos vey a aytal cas no us hi faliria, e prega us que li vengats acorrer.

[224] E sempre cavalgam en la mija nuyt. E quan fom prop del riu de Murvedre [enviarem] ·ij· cavallers al Puig [don Martín Pérez de Pina i un company], quinyes noves hi ha ne quinyes no. E anans que Nos fossem al Puig vench a Nos corrent e dixem li:

—¿Quines noves aduyts?

E el dix:

—Bones: que estan fort be los del Puig e no es re ço que us deyen.

Res del que hi ha aquí pot interessar l'historiador; el Rei explica un esdeveniment que no va succeir. ¿Però, i la resta? La resta és literatura, excel·lent literatura: el Rei es pren tot el temps del món per presentar aquest episodi suposadament trivial amb una mestria artística insuperable.

El Rei ha arribat a Borriana el mateix dia que ha partit del Puig; ha anat relativament de pressa, perquè ha fet en sol un dia l'equivalent a dues jornades. Necessitarà no menys de dues escenes per presentar una petició de socors dels del Puig.

Primer és En Guillem d'Aguiló qui es presenta —el Rei acabava d'acomiar-se'n aquell mateix matí—, cap al tard (prefereix suggerir-ho més que dir-ho: era dia de dejuni i el nouvingut arriba havent sopat). Ve sol, cosa que fa estrany, perquè el Rei li pregunta com és; i la resposta és indirecta: ha vingut en barca (és a dir, no ha volgut privar el Puig de cap dels seus defensors i en conseqüència ha optat per una via més segura que la terrestre: encara hi ha moltes places sarraïnes sense capitular entre el Puig i Borriana). ¿Com estan, els del Puig?, inquireix el Rei. Bé, respon Guillem; però hi ha notícies fresques, anuncia només, i calla. Fins aquí, el diàleg és construït en estil indirecte. El Rei s'ha limitat als preliminars, a la part banal de la conversa, en un *ritardando* que contrasta amb els signes inquietants que es van revelant. Són els seus companys d'armes que adopten aleshores l'estil directe per fer la pregunta que tothom espera: ¿de quines

notícies es tracta? Guillem d'Aguiló contesta escaridament: els del Puig diuen que l'endemà hi serà Zayyan amb totes les seves forces. Tothom se'n fa creus: fins al moment de partir, ningú no n'havia parlat, ¿com podria ser? Guillem d'Aguiló insisteix en un *crecendo* molt ben calculat: al campament es deia que Zayyān coneixia la partença reial i que acudirien tots els moros, des de Castalla fins a Cocentina. Però la notícia és tan inversemblant que ningú no en fa cas. Notem que Guillem d'Aguiló no explica per què havia vingut tan precipitadament i ni el Rei ni els seus companys li ho demanen.

Tothom se n'ha anat a dormir, i a mitjanit es presenta una segona visita. Nou *ritardando*: truquen a la porta de la vila, el porter va a veure el Rei i li explica que hi ha un home a cavall que vol parlar amb ell, el Rei mana que obrin. Pausa per incrustar una miniatura que prepara el moment culminant de la petició d'ajut: el Rei demana a don Pero Cornell si seran veritat les notícies d'En Guillem d'Aguiló, i don Pero li expressa la seva temença. Entra Sanç de Mora; el viatge ha estat perillós, perquè porta el perpunt, l'espasa cenyida i tot just s'acaba de deslligar el capell de ferro. El cavaller declara que porta un encàrrec de don Bernat Guillem per a don Pero Cornell: certa cosa que tenia ordres d'amagar al Rei. Don Pero li demana què és. Sanç respon: Zayyan serà al Puig l'endemà per presentar-li batalla, i don Bernat Guillem li prega que vagi a auxiliar-lo. Però cal insistir encara una tercera vegada: ¿Una batalla?, demana el Rei. Sí, amb tota certesa, respon el de Mora.

Tot ha quedat ja a punt per al diàleg culminant, que dóna sentit i justifica l'episodi. Un episodi que justifica també aquelles paraules inicials del Llibre:

lexam aquest Libre per memoria a aquels qui volran hoir de les gracies que nostre Seyor nos ha feytes, e per dar exempli a tots los altres homens del mon: que façen ço que Nos havem feyt, de metre sa fe en aquest Seyor qui es tant poderos.

Don Pero dóna un bon consell al Rei —hi està obligat com a bon vassall—: l'acompanyaran fins a Orpesa, on serà fora de perill i don Pero i tots els homes de la comitiva encara tindran temps d'arribar al Puig per entrar en batalla.

El Rei replica resoltament:

—Fe que deg a Deu ni a vos, don Pero Corneyl, d'altra manera serà. Que jo·ls haja lexats en aquel logar, e en fe de Deus e de mi sien romanguts aqui, e Nos, estan tan a prop d'els... no·s combatran esta vegada menys de Nos!

És la resolució dels grans instants, dels moments en què el Rei assumeix amb tota consciència l'ofici que Déu li ha encomanat, el seu paper dintre de l'ordre diví de l'univers. Comparem aquesta resposta a aquella que el Rei havia fet a don Pero Pomar davant de Lascellas, en una altra ocasió semblant (§ 29), quan en les turbulències dels seus anys més joves li aconsellava també que es retirés sense presentar batalla als rics homes i les ciutats revoltades i esperés socors:

—Don Pero Pomar, Nos som rey d'Arago e havem lo per nostre dret, e aquests qui venen contra Nos son nostres naturals e fan ço que no deven per ço quan se venen combatre ab Nos. E Nos tenim dretura, e els han tort: e Deus ajudar nos n'a. E Nos no lexarem la vila meys de mort e vençrem los. E no farem vostre conseyl esta vegada.

La famosa escena de l'oreneta —que dramatitza també la fe del Rei— s'ha explicat tan sols 8 paràgrafs abans (§ 215). Quatre paràgrafs després (§ 227) es tornarà a

produir una escena paral·lela a la de § 223 amb idèntica reacció del Rei davant la possibilitat d'un atac de forces superiors sarraïnes:

E dix don Ferran Periz de Pina:

—Els son molts e vos sots aquí ab poch; aquí no ha als sino que·ns metam denant e muyra qui estorçe no pusca tro que·ns puscam recuytir al Pug!

E dixem Nos:

Don Ferrando Periç, no faré, que anch no fugi ne se fugir, ans vos dich que ço que Deus me volrà donar açí ho haure ab els.

Després del rebuf del Rei, don Pero insisteix i el Rei rebla la seva negativa. L'escena s'ha de tancar sense que perdi força, i el Rei la clou amb l'exteriorització d'un comentari col·lectiu d'alguns dels seus homes:

—Ben sembla rey que no vol desemparar sos vassals així, escondudament!

I encara afegeix que va sentir perfectament com ho deien.

A partir d'aquí el Rei haurà d'explicar que finalment l'amenaça de Zayyān, que li havia donat una ocasió extraordinària de fer exhibició de la seva fidelitat i que tan brillantment l'havia fet quedar davant dels seus homes, no es materialitzarà. Ho farà, però no sense disparar fins al darrer moment els darrers coets de la seva pirotècnia artística.

El Rei munta a cavall a mitjanit, sense perdre temps. Després d'haver fet la meitat del camí, passat Almenara, tots oeixen missa i combreguen. El Rei incrementa el dramatisme de l'escena amb una aparició de don Fortún López de Sádaba, un cavaller aragonès entranyable, home dotat d'un gràcia verbal extraordinària (el Rei, que n'explicarà altres anècdotes, comenta que a tothom que estimava el tractava de *sobrino*). ¿Què us sembla que passarà, avui?, li demana el Rei. La resposta és una lapidària fórmula proverbial: Avui es triarà la farina del breny (com si diguéssim, o caixa o faixa). I tots dos s'abracen emocionats.

Encara una nou element de suspense. Un altre cavaller aragonès, don Martín Pérez de Pina, suggereix d'enviar algú per davant perquè temptegi com estan les coses. El Rei el pren per la paraula i don Martín se'n va amb un company. Els homes del Rei continuen avançant, i quan falta poc menys de 3,5 km per arribar s'acosten els cavallers destacats galopant a gran velocitat. El Rei tem el pitjor quan li demana quines notícies porta. Bones, diuen: els del Puig estan molt bé i no hi ha res del que us deien. Fi.